

ENGELLİ EVDE BAKIM HİZMETLERİNDE KARŞILAŞILABİLECEK SORUNLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hilal KÖK¹

Öz

Engelli evde bakım hizmetlerinin temel amacı engelli bireyin yaşamını aile içinde destekleyerek bağımsız yaşamına katkı sunmaktır. Engelli evde bakım hizmetleri engellinin evinde ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik çalışmaları içermektedir. Engelli evde bakım aylığı ise informal bakım olarak nitelendirilen ağır engelli bireye akrabası tarafından bakım sorumluluğunun yerine getirilmesi karşılığında her ay düzenli olarak ödenen nakdi yardımdır. Bu derleme makalede öncelikle evde bakım kavramı, evde bakım hizmeti ihtiyacı, evde bakım hizmetinin amacı ve bu hizmetin mevzuat temellendirmesine değinilerek evde bakım hizmeti ve evde bakım aylığı uygulamalarında karşılaşılabilecek birbirinden farklı sorunlar tartışılmıştır. Sorunlara ilişkin değerlendirme ve çözüm önerileri mevcut uygulamalar, engelli birey, bakım veren ve uygulayıcılar perspektifinden ele alınmıştır. Çalışmada engelli evde bakım hizmet sunumu, gelir kriteri, mevzuat, yapılan sosyal incelemeler, uygulayıcıların niteliği, bakım verenin ihtiyaçları vb. pek çok konunun ele alınarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Son olarak yapılan değerlendirmeler ışığında uygulamalardaki olası sorunların giderilerek hizmet sunumundaki kalitenin artırılmasına dair pek çok öneri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Engelli, evde bakım, evde bakım aylığı, bakım veren*

¹Dr., Aileve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, E-posta: ture.hilal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5184-0320

KÖK H.(2023). Engelli Evde Bakım Hizmetlerinde Karşılaşılabilecek Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(58), 45-62. DOI:10.21560/spcd.vi.1092868

AN ASSESSMENT ON THE PROBLEMS THAT MAY BE ENCOUNTERED IN HOME CARE SERVICES FOR THE DISABLED

Abstract

The main purpose of disabled home care services is to contribute to the independent life of the disabled individual by supporting his/her life within the family. Disabled home care services include efforts to meet the needs of the disabled people in their home. Disabled home care pension, on the other hand, is cash assistance that paid regularly every month to his/her relative to fulfill the responsibility of care. In this compilation article, first of all, the concept of home care, the need for home care service, the purpose of home care service and the legislative basis of this service are mentioned. Afterwards, different problems that can be encountered in home care service and home care pension applications are discussed. Evaluations and solution proposals for the problems are discussed from the perspective of current practices, disabled individuals, caregivers and practitioners. In this study, it is aimed to evaluate many different issues such as providing home care services to disabled individuals, income criteria, legislative regulations, social inquiries, quality of practitioners, needs of caregivers, etc. Finally, in the light of the evaluations many suggestions have been presented to improve the quality of service delivery by eliminating possible problems in applications.

Key Words: *Disabled, home care, home care fee, caregiver*

GİRİŞ

Yaşanan toplumsal gelişmeler ve modern çağın getirdikleri düşünüldüğünde engelli bireylere yönelik yatılı kuruluşlara alternatif yöntemlerin geliştirilmesi kaçınılmaz bir sonuç olmuştur. Kurum hizmetlerinden yeterince verim alamama, hizmet sunulan kesimi tatmin edememe, kurum bakımının artan maliyeti vb. sebepler bir arada değerlendirildiğinde kurum bakımının son çare olarak düşünülmesi gündeme gelmiştir. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde yürütülen engelli hizmetleri kapsamında engellilere yönelik bakım hizmetinin yaşadıkları ortamdan kopmadan sunulması, beraberinde ailenin ekonomik ve psikolojik yönden desteklenmesi çalışmaları gün geçtikçe önemini artırmıştır. Engellilere yönelik evde bakım hizmetleri kapsamındaki uygulamaların yakından incelenerek sorunların tespit edilmesi ve çözüm odaklı stratejilerin geliştirilmesi hizmet kalitesini artırmada önemli bir etken olacaktır.

Engelli bireye sahip bir aile olmaya ek olarak bu ailenin yoksullukla baş etmek zorunda kalması pek çok sorunu beraberinde getirebilecektir. Bunlar arasında işsizlik, düşük gelir seviyesine sahip olma, uygun olmayan yerleşim koşulları, sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamama, sosyal ve kültürel faaliyetlere erişimde kısıtlılık vb. gibi sorunlar yer almaktadır (Adaman ve Keyder, 2006, s.6). Anlaşılacağı üzere yoksulluğun etkileri minimum hayat standardına erişmeyi engelleyebilmektedir. Ancak kabul edilebilir seviyede bir yaşam standardına ulaşmak her bireyin hakkıdır. Engelli bireye sahip ve yoksul ailelerin maddi anlamda ihtiyaçlarının karşılanması ve hak ettikleri yaşam koşullarına erişmeleri yönünde desteklenmeleri gerekmektedir.

Engelli bireye sahip aileler ekonomik zorlukların yanı sıra sosyal çevreleriyle ilişkilerinde de sorun yaşayabilmektedirler. Toplumun engelli ve ailesine karşı reddedici, dışlayıcı, önyargılı veya aşırı merhamet içerikli tutumu engelli ve ailesinin sosyal haklarını kullanmasının önüne geçebilmektedir (Coşkun, 2010, s.38-39). Engelli birey ve ailesinin toplumsal dışlanmaya maruz kalması, sosyal yaşamlarını olumsuz etkileyebildiği gibi psikolojik olarak da pek çok sorunla karşı karşıya kalmalarına neden olabilmektedir. Engelliliğin yaratmış olduğu zorlu koşulların yanı sıra ekonomik ve toplumsal yaşamda karşılaşılabilecek diğer zorluklar hem engellinin hem de ailesinin desteklenme ihtiyacını doğurmaktadır.

Engellilere yönelik evde bakım hizmetlerinin içeriğinde engellinin yalnızca öz bakımı olarak nitelendirilen kişisel bakımına ek olarak ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden de ihtiyaç duyduğu destek mekanizmalarına erişiminin sağlanması önemli görülmektedir. Bu da engelli evde bakım hizmetlerinin multidisipliner bir ekip çalışmasıyla yürütülmesini gerektirmektedir.

Engelli evde bakım hizmeti kapsamındaki uygulamalarının henüz geliştirilmeye açık olduğu söylenebilir. Bu çalışmada uygulamalarda yaşanabilecek sorunlar değerlendirilerek çözüm önerileri gündeme getirilmiştir. Uygulamalardaki olası sorunlar uygulayıcıların hizmet sunumunu olumsuz yönde etkileyebileceği gibi bu durum hizmet alanına da olumsuz şekilde yansıtılabilecektir. Engelli evde bakım hizmetlerinin sosyal adalet ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesi adına mevcut sistemdeki gelir kriteri yeniden tartışmaya açılmıştır. Uygulamaların hizmet alan engelli ve ailesinin koşullarının ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden iyileştirilmesine yönelik olması için birtakım değişikliklerin tartışılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

ENGELLİ EVDE BAKIM HİZMETİ

Bakıma muhtaçlık kavramı, geçici veya uzun süreli hastalık, kaza ve benzeri sosyal riskler nedeniyle günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmede güçlük yaşama ve başkalarının geçici ya da sürekli bakım ve gözetimine ihtiyaç duyma olarak ifade edilebilir. Evde bakım hizmetleri de bireyin sağlığına yeniden kavuşması amacıyla profesyonel düzeyde veya aile bireyleri tarafından bireyin evinde ya da yaşadığı ortamda sunulan hizmetlerdir (Oğlak, 2007, s.101-102).

Evde bakım kavramı en basit şekliyle kişilerin bakım ihtiyaçlarının ev ortamında karşılanması olarak tanımlanabilir (Karahan ve Güven 2002, s.156). Evde bakım; önlemek, rehabilitasyon veya tedavi etmek amacı ile gerçekleştirilmektedir. Kişiyi ve aileyi; buldukları yaşam alanında sağlanan sağlık ve bakım hizmetleri evde bakım olarak adlandırılmaktadır. Verilen bu sağlık hizmetleri; süregelen hastalık takibi ve tedavisi, ortopedik ve dil-konuşma tedavileri, solunum yolu tedavileri, ilaç uygulamaları, beslenme ve pek çok sağlık sorununu kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Özer ve Şantaş, 2012, s.97) Evde bakım hizmeti sunumunun amacına bakıldığında engelliliğin veya hastalığın bireyin günlük yaşam faaliyetlerini en az düzeyde etkileyecek biçime getirilmesi, maksimum tedavi ve bakımın sağlanarak yaşam koşullarını nitelikli hale getirilmesi olduğu söylenebilir (Erdoğan, 2013, s.22)

Evde bakım hizmetleri 2005 tarihli ve 2571 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan "Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik" ile T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülmesi zorunlu olan bir sağlık bakımı iken 2006 tarihli "Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik", aynı tarihli "Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği" ve 2010 tarihli "Sağlık Bakanlığınca Sunulan Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge" sayesinde T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile eşgüdüm halinde yürütülmeye başlanmış olup bu çalışmalar devam etmektedir. T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen evde bakım hizmetlerinin daha çok sağlık bakımı odaklı olması nedeniyle evde bakım hizmetinin ayrılmaz bir parçası olan sosyal bakım hizmeti boyutu eksik kalabilmektedir (Genç ve Barış, 2015, s.41-42).

Ülkemizde bakım hizmeti sağlayıcılarına bakıldığında T.C. Sağlık Bakanlığı, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, yerel yönetimler ve özel kuruluşların aktif rol oynadığı görülmektedir. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan çocuk, genç, kadın, yaşlı ve engelli bireylere yönelik koruyucu-önleyici, iyileştirici- geliştirici, tedavi-rehabilite edici hizmetler sunma konusunda belirgin bir işleve sahiptir (Genç ve Barış, 2015, s.40).

Bakıma muhtaç olan bu dezavantajlı bireylerin korunma ihtiyacının artması, koruyucu bakım hizmetinin yürütülmesi, bakım yüküne destek olunması, bakıma muhtaç olmanın/bakım vermenin yarattığı psikolojik etkilerin sınırlandırılması için sağlık ve sosyal hizmet desteğine olan ihtiyaç gün yüzüne çıkmaktadır. Evde bakım hizmetlerinin aksatılmadan sunulması da yaşam kalitesinin artırılması için önem taşımaktadır (Balcı ve Koçatakan, 2021, s.186-193).

Engelli evde bakım hizmetlerinden biri olan evde bakım yardımı engellinin evinde sağlık takibinin yapılması, fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması, danışmanlık hizmeti verilmesini amaçlayan, engelli bireyin ailesine belirlenen miktarda ödeme yapılmasına dayanan bir modeldir (Karagöz vd, 2019, s.281). Evde bakım hizmetlerinin en önemli yanı, ihtiyaç duyulduğunda uzman sağlık ekibinin engelli ve ailesine kendi yaşam ortamlarında sağlık hizmeti

sunabilmesidir. Böylece kendi bulunduğu ortamdan ayrılmadan engellinin ve bakımı üstlenen kişinin takibi kolaylıkla yapılabilir. Evde bakım hizmetleri, engelli ve aile üyelerini pek çok boyutta değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle engelli ve yaşının tıbbi durumu ve bakım ihtiyacına göre doktor, hemşire, sosyal hizmet uzmanı, eczacı, terapist, fizyoterapist gibi çeşitli meslek grupları evde bakım hizmeti kapsamında yer almaktadır (Çoban ve Özbesler, 2009, s.37). Evde sağlık ve kişisel bakım hizmeti sunan bu resmi bakım verenlerin yanı sıra genellikle aile üyelerinden oluşan bakım verenler gayri resmi bakım verenler olarak nitelendirilir (Karahan ve Güven 2002, s.156).

Bakım veren kavramı engelli bireyin bakım ve sorumluluk ihtiyacını karşılayarak onu koruyup kollayan kişiye işaret etmektedir. Dolayısıyla bakım verme durumu bakım vereni ciddi sorumluluk altına almaktadır (Arslantaş ve Adana, 2011, s.257). Engelli bireyin fiziksel, sosyal, duygusal, ekonomik, sosyal vb. pek çok ihtiyacını karşılama noktasında destek veren bakım veren kişi genellikle aile bireylerinden biri olmaktadır (İnci ve Erdem, 2008, s.86).

Evde bakım hizmetinin kişinin yalnızca tıbbi bakımına değil psikososyal iyilik haline de odaklanması nedeniyle multidisipliner bir yaklaşım gerektirdiği söylenebilir. Bu yaklaşım engelli bireyin ihtiyaçlarını bütüncül değerlendirmeyi olanaklı kılması açısından önemlidir. Evde bakımın en önemli faydalarından birinin de sağlık harcamalarında tasarrufa gidilmesi ve kişinin kendi yaşadığı çevreden kopmadan hizmet almasıdır. Ayrıca kişiye özel bakım hizmeti sunmasının yanında, aileyi bir arada tutması, yaşam kalitesini yükseltmesi gibi beraberinde birçok getirisi de bulunmaktadır (Cindoruk ve Şen, 2009, s.110).

EVDE BAKIM HİZMETİ İHTİYACI

Bakım hizmetleri kurumda veya evde olmak üzere birbirinden tamamen farklı iki alanda verilebilmektedir. Kurumda verilen bakım hizmetinin bireyin yaşam koşullarında beklenen iyileştirmeyi sağlayamaması, hizmet alanları mutlu edememesi nedeniyle alternatif bir yöntem olarak bireyin yaşadığı ortamdan ayrılmadan kendi sosyal çevresi içinde, evinde bakımı gündeme gelmiştir. Toplumun hızla yaşlanması, engelli birey sayısının ve buna bağlı olarak da bakım hizmetine duyulan ihtiyacın gün geçtikçe artmasına yol açmaktadır (Genç, 2015; Akt: Genç ve Barış, 2015, s.53). Yaşanan toplumsal değişim ve

ortaya çıkan bakım ihtiyacı bireylerin yaşam koşullarını iyileştirecek ve hak ettikleri hizmeti alabilecek şekilde bakım hizmetinin verilmesini gerektirmektedir.

Engelli bireyin ve ailesinin kendi yaşam alanlarından kopmadan bakım ihtiyacının giderilmesi amacının yanı sıra engelli bireylere yönelik bakım kuruluşlarında verilen bakımın maliyetinin yüksek olması evde bakım uygulamalarının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu konuda etkili, kapsamlı, engelli bireyin bakım kuruluşuna gelmesini geciktiren, ailenin işlevselliğini gözetken, hak temelli bir anlayış ile bakım hizmeti sunulmasına yönelik evde bakım hizmeti politikalarının geliştirilmesi önem kazanmaktadır. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı da engellilerin bakımında yeni düzenlemelere giderek çağın gereklerine uygun ve engelliği yaşadığı ortamdan koparmayan model olan evde bakım uygulamalarına yönelmiştir.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ailesindeki engelli bireyin bakımını üstlenen ve mevzuatta belirlenen şartları taşıyan kişilere evde bakım aylığı adı altında nakdi para verilmeye başlanmış ve bu uygulama giderek yaygınlaşmıştır.

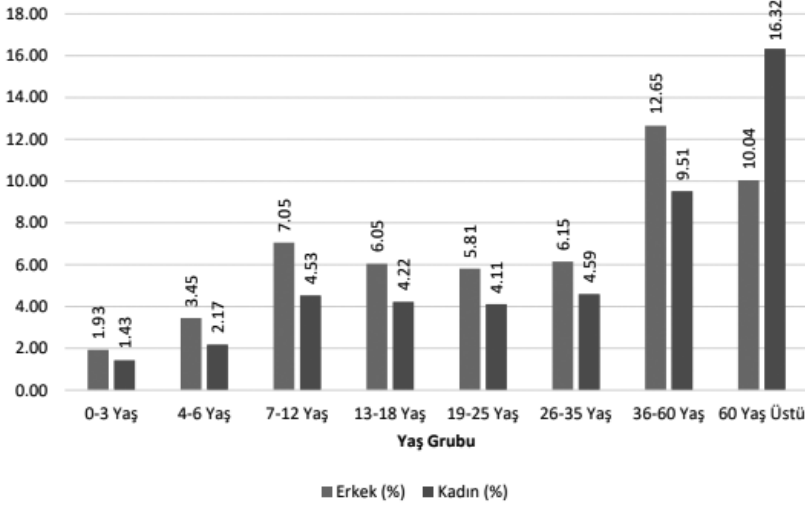
Tablo 1. Evde Bakım Yardımından Yararlanan Engelli Sayısı ve Ödeme Miktarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Engelli Sayısı	Ödeme Tutarı (Milyon TL)
2021	535.700	10.683,9
2020	535.805	9.474,0
2019	514.158	8.158,7
2018	506.725	6.820,3
2017	499.130	5.832,7
2016	478.711	5.135,4
2015	464.741	4.470,8
2014	450.036	4.056,3
2013	425.928	3.544
2012	398.335	2.944,1
2011	347.756	2.214,8
2010	279.580	1.580,8
2009	204.652	964,4
2008	113.000	417,6
2007	28.583	35,4

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Aralık 2021.

Tabloda görüleceği üzere evde bakım yardımından faydalanan kişi sayısı 2007'den 2021 yılına kadar yaklaşık 18 kat artmıştır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021, s.48).

Tablo 2. Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Evde Bakım Yardımı Alanlar

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Aralık 2021.

Evde bakım yardımı alanların çoğunluğunu 60 yaş üstü engelli kadınların oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte evde bakım yardımından faydalananların en az olduğu yaş grubu ise 0-3 yaşdır. Evde bakım yardımı alanların % 44,18'inin kadın, % 55,82'sinin erkek olduğu anlaşılmaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021, s.50).

Evde bakım hizmeti genel olarak 65 yaş üzeri kronik ve uzun süreli bakım gerektiren yaşlı hastalara veriliyor olsa da kronik hastalığı olan bebek ve çocuklar dahil olmak üzere her yaş grubunu kapsamaktadır (Oğlak, 2007, s.101). Yaşlı bireylerin yanı sıra engelli çocukların da ev ortamında bakımlarının sağlanmasının beraberinde getireceği avantajlar düşünüldüğünde evde bakım hizmetinin etkili ve verimli bir şekilde sunulması önem kazanmaktadır.

UYGULAMADA KARŞILAŞILABİLECEK SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca yürütülen, bakım ihtiyacı olan engellinin evinde aile üyeleri tarafından bakım ihtiyacının karşılanarak, bakım veren kişiye devlet tarafından evde bakım aylığı olarak nitelendirilen ve her ay düzenli olarak ödenen bu nakdi desteğe ilişkin uygulamaları kapsayan engelli evde bakım hizmetine olan ihtiyaç özellikle yaşlanan nüfusun artması ile birlikte gün yüzüne çıkmıştır. Engelli evde bakım hizmeti hem engellinin ve ailesinin kendi yaşam alanından kopmadan desteklenmesini amaçladığı için engelli ve ailesine, hem de devlete maddi külfeti nedeniyle devlete alternatif bir yöntem olmuştur. Uygulamalardaki olası sorunların tartışılarak çözümüne yönelik yapılacak çalışmalar hizmet alan ve hizmet sunan açısından pek çok fayda getirebilecektir.

Evde bakım aylığı ile ilgili işlemler 30.07.2006 tarihli ve 26244 sayılı Resmî Gazete Yayımlanan (Mülga) Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik hükümleri çerçevesinde yürütülmüştür. Bu Yönetmeliğin uygulanmasında, engellilik sınıflandırmasına göre ağır engelli olduğu belgelendirilenlerden; günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün olduğu, her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamı esas alınmak suretiyle; kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarının, bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olduğu bakım raporu ile tespit edilen kişiler bakıma muhtaç engelli olarak adlandırılmıştır. Bu yönetmeliğe göre engelli aylığı başvuruları T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri ile Sosyal Hizmet Merkezlerine yapılmaktadır. Müracaatı yapılan bakıma muhtaç engellinin ikametgâhında veya bakım merkezlerinde bakım raporu hazırlayan, bakıma muhtaç engellinin bakım hizmetlerinin hangi türünden yararlanacağına karar veren, uygun ortama yerleştirmeyi öneren, bakım hizmetlerine yönelik gözlem, inceleme, kontrol yapan ve sonucunda bakım hizmetleri değerlendirme raporu hazırlamakla görevli heyet ise Bakım Hizmetleri Değerlendirme Heyeti olarak ifade edilmiştir. Bu heyet engelli ve ailesini yaşadığı yerde ziyaret ederek aylık gelir, sağlık ve psikososyal durum, engellinin bakım ihtiyacı ve ihtiyaç duyulan

bakım hizmet modellerini değerlendiren bir bakım raporu hazırlamaktadır. Heyetin değerlendirmesi üzerine İl Müdürünün de uygun görüşü sonrasında evde bakım aylığı bağlanmaktadır. Sonraki süreçte akrabaları tarafından evde bakılan engelli bireyin fiziksel, psikososyal vb. alanlarda yaşadığı sorunlara yönelik hazırlanan bireysel bakım planı çerçevesinde ihtiyaçlarının giderilip giderilmediği belirli periyotlar halinde ilgili profesyoneller tarafından takip edilmektedir. Burada evde bakım aylığı alan kişinin engellinin bakımı konusundaki rollerini yerine getirip getirmediğinin incelenmesi ve hazırlanan rapor doğrultusunda gerekli çalışmaların yapılması önemli görülmektedir.

Engelli evde bakım aylığı için başvuruda bulunan kişilerin incelenmesi başvuru sürecinden itibaren titizlikle yürütülmelidir. Başvuru dosyası oluşturulurken (Mülga) 30.07.2006 tarih ve 26244 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik ile istenmesi gerektiği belirlenen tüm belgelerin eksiksiz bir şekilde dosyalanması beklenmektedir. Başvuru sürecinin eksiksiz yapılması sonraki süreçte herhangi bir yanlış uygulama riskini azaltabilecektir.

Engelli evde bakım hizmeti ile ilgili yapılacak olan sosyal inceleme kapsamlı ve çok yönlü bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Evde bakım hizmeti kapsamında yapılan sosyal inceleme sonrasında bir bakım raporu hazırlanmaktadır. Sosyal incelemelerin meslek elemanları tarafından, müracaatçının bulunduğu ve yaşadığı ortamlarda (ev, okul, iş yeri vb.) yapılması, toplanan bilgilerin, değerlendirmede kolaylık sağlaması amacıyla çeşitli başlıklar altında gruplandırılması (örneğin; müracaatçının kimliği, fiziksel özellikleri, konut durumu vb. gibi başlıkların kullanılması), sosyal incelemeyi yapan meslek elemanının gözlemlerini rapora aktarırken bunların sorun veya müracaatçının isteği ile ilgili olmasına dikkat edilmesi, yapılan gözlem ve elde edilen bilgiler doğrultusunda müracaatçının sorunu ve sorunu oluşturan nedenler konusunda bir değerlendirme yapılması, sosyal incelemenin sonuç bölümünde; müracaatçının ne tür bir hizmetten yararlanmasının uygun olacağına ilişkin önerilerin yer alması, raporlarda edebi bir üslup ile günlük konuşma dili kullanılmaktan kaçınılması gerekmektedir. Ayrıca bu raporlar kişisel bilgiler içeren gizli nitelikteki belgeler olduğu için her aşamada gizlilik ilkesine uyulmalıdır (20/01/1994 tarih ve 1994/03 sayılı Sosyal İnceleme Raporlarının Hazırlanmasında Dikkat Edilecek Konular Hakkındaki Genelge).

Evde bakım hizmeti başlangıcında yapılacak sosyal incelemenin yanı sıra meslek elemanları tarafından belirli periyotlar halinde sosyal incelemeler yenelenmeli ve raporlanarak engellinin dosyasında bulundurulmalıdır. Meslek elemanları tarafından engellinin bakımını sağlayan aile üyesine ihtiyacı olan rehberlik hizmeti sunulmalıdır. Her bir engellinin ihtiyacının özgünlüğü gözetilerek Bakım Hizmetleri Değerlendirme Heyeti tarafından hazırlanan “Bireysel Bakım Planları”nın nasıl işlev gördüğü yine Bakım Hizmetleri Değerlendirme Heyetinde görevli personel tarafından incelenmelidir. Engelli evde bakım aylığı alan aile üyesinin engelliye nasıl bir hizmet sunduğunun değerlendirilmesi titizlikle yürütülecek bir mesleki çalışmayı gerektireceğinden bu konuda nicelik ve nitelik anlamında yeterli meslek elemanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılacak sosyal incelemelerde ve değerlendirmelerde periyodik aksaklığa neden olunmaması adına meslek elemanı sayısında iyileştirilmeye gidilmesi konusu değerlendirilmelidir.

Mevzuat açısından bakıldığında; engelli evde bakım uygulamalarına dayanak olan Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliğın 67. maddesi ile Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmeliğın yürürlükten kaldırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yönetmeliğın uygulamanın devamına ilişkin geçici 1 nci maddesi ile yürürlükten kaldırılan yönetmeliğın evde bakım hizmetlerine ilişkin Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunacağı belirtilmiştir. Ancak henüz bu konuda yürürlüğe girmesi beklenen yeni Yönetmelik yürürlüğe girmemiştir. Bu durum engelli evde bakım desteğı ile ilgili uygulamada tereddütlerin yaşanmasına zemin hazırlayabilmektedir. Uygulayıcılar zaman zaman hizmet sunumu ile ilgili yaşadıkları sorunlara çözüm bulmak adına T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne görüşüne ihtiyaç duymaktadır. Bu konuda uygulamada birliğı sağlamak ve etkili hizmet sunumunu yaygınlaştırmak için konu ile ilgili yürürlüğe girmesi beklenen yeni yönetmelik ile ilgili çalışmaların hız kazanması yerinde olacaktır.

Evde bakım yardımı evde engellisine bakım veren kişiye her ay düzenli olarak ödenen nakdi yardımı kapsayan sosyal hizmet odaklı bir yardım programıdır. Engelli evde bakım yardımından faydalanabilmek için belirli gelir

kriterlerine uyulması beklenmektedir. Gelirin hesaplanmasında; hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarının asgarî ücretin aylık net tutarının 2/3'ünden daha az olup olmadığı konusu değerlendirilmekte ve eğer kişi başına düşen gelir belirlenen tutardan yüksek olursa evde bakım aylığından faydalanılamamaktadır. Dolayısıyla bu durum uygulamada hane içinde kişi başına düşen gelir kriterini 1,00 TL dahi aşan ailelerin sosyal desteğinin kesilmesine neden olmaktadır. İhtiyaç sahiplerinin mağdur edilmemesi amacıyla sosyal adalet ilkesi de gözetilerek bu konuda düzenleme yapılmasının yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Belirli bir gelir kriterini esas alan bu sistemde yardıma ihtiyaç duyan ancak gelir kriteri sınırını aşan kişilerin gelir kriterinin aşıldığı oranda veya başkaca yöntemlerle desteklenmesi sağlanabilir. Mevcut uygulamalarla bütünleştirilmesi kolay olacak olan bu kademeli gelir kriteri sistemi ile engelli ve ailesine mevcut gelir düzeyi ölçüsünde bir yardım sağlanmış olacağı gibi kamu kaynakları da verimli olarak kullanılmış olacaktır. Önerilen bu sistem ile daha fazla ihtiyaç sahibi engelli evde bakım aylığı yardımından faydalanmış olacaktır. Bu sistemin hayata geçirilmesi ile birlikte ödemeler ile ilgili sürekli gündeme gelen bir mevzuat değişikliği ihtiyacı da ortadan kalmış olacaktır.

Profesyoneller tarafından verilen bakım hizmeti formal bakım olarak nitelendirilirken aile bireyleri, akrabalar vb. tarafından sunulan bakım hizmeti infomal bakım olarak ifade edilmektedir. Bakım verme kavramı ise kendi bakımını üstlenmeyecek durumdaki bireye yardım etme anlamındadır. Bakım yükü de buradan yola çıkarak bakım verme durumunun ortaya çıkardığı fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal stresin tümünü kapsamaktadır. Bakım yükü, bakım verilen kişi ile olan akrabalık derecesinden, içinde bulunulan sosyal çevreden, kültürden ve birbirinden farklı psikososyal etmeden etkilenmektedir (Işıkhana, 2018, s.4). Bakım yükü; bakımı sağlanan birey ve bakım verenin bireysel özellikleri, hastalığın/engelin türü, bakımın süresi ve niteliği, bakım verenin sahip olduğu roller, bakım verenin bakım konusundaki bilgi düzeyi, bakım verenin sağlık sorunları, bakım verme konusunda bakım verenin destek alıp almadığı, bakımı sağlanan birey ile bakım verenin ekonomik koşulları gibi pek çok farklı unsur ile değişkenlik gösterebilmektedir (Aşiret ve Kapucu, 2012, s.75-76). Ayrıca, bakım verenlerin sosyal yaşamdan soyutlanmaları, iş ile ilgili yaşadıkları karamsarlık, umutsuzluk vb. yaşamaları bakım

verenlerde anksiyete ve depresyona yol açabilmektedir (Akçoban, 2020, s.21). Engellisinin ağır bakım sorumluluğunu üstlenen, bu veya başkaca sebeplerle çalışma hayatında aktif rol oynayamayan, sosyal imkanlara erişim kısıtlılığı yaşayan ve evde engellisinin ağır sorumluluğunu üstlenen bakım veren kişinin psikolojik sorunlar yaşaması söz konusu olabilmektedir.

Bakım verenlerin bakım yükünü hafifletmeye yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir. Bunun için kapsamlı, çok boyutlu, kısa ve uzun vadeli çözüm sunabilecek politika ve stratejilerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bakım yükü hafifletildiğinde bakım verenin bakım vermeye ilişkin motivasyonu artacağı gibi engelli bireyin de bakım hizmetinden daha fazla verim alması sağlanmış olacaktır.

Engelli evde bakım aylığı başvurusu kabul edilenlere yönelik bazı illerde ağırlıklı olarak engellinin bakımı konusunda bir eğitim verildiği görülmektedir. Engelli evde bakım aylığı maddi bir destek sağlamakla birlikte engelli ve ailesinin psikolojik açıdan desteklenme ihtiyacı göz önüne alındığında aile odaklı sosyal hizmet politikalarının bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Engellisinin bakım yükünü taşıyan aile üyesinin psikolojik açıdan desteklenmesi olası tükenmişlik hissiyle başa çıkmasına katkı sağlayabilecektir. Ayrıca engelliye sunulan hizmetin kalitesine de olumlu dönüşleri olabilecektir. T.C. Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığına bağlı olarak tam veya yarı zamanlı gündüzlü hizmet sunan Gündüz Bakım Merkezleri engelli ve ailesinin sosyal hayata aktif katılımını desteklemeye yönelik bir hizmet modelidir. Bu merkezlerde engelli bireyler sosyal, sportif, kültürel faaliyetlerden faydalanabilirken aileler de kendilerine özel zaman yaratabilmektedirler. Bu hizmet modelinin yaygınlaştırılmasının engelli birey ve aileleri tarafından olumlu geri dönüşlere yol açabileceği düşünülmektedir. Geçici Misafir Bakım Hizmeti ise ailelerin çeşitli nedenlerle geçici süreyle engelli bireyden ayrı kalma durumunda engelli bireyin resmi bakım merkezlerine yerleştirilmesini sağlayarak önemli bir rol oynamaktadır.

Uygulamada engel oranı veya çeşidine göre bir ayırım yapılmadan her bir bakım verene eşit miktarda aylık para verilmektedir. Bazı engel türlerinin çok daha özel bakım gerektirdiği düşünüldüğünde her engelli yakınının aynı düzeyde bakım yüküne sahip olmadığı söylenebilir. Öztürk ve ark. (2017, s.57)

engelli bireye bakım hizmeti verenlere dışarıdan bakıldığında engellinin engel türü veya engel oranı fark etmeksizin birbirine benzer deneyimlere sahip oldukları düşünülse de zihinsel engelli bireylere bakım hizmeti sunanların beklentileri, engelliye koruma içgüdüleri, duygu ve düşünceleri vb. yönlerden diğerler bakım verenlere oranla çok daha fazla zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Benzer biçimde Akarsu (2014, s. 10) da zihinsel engel oranının artmasıyla birlikte bakım ve sorumluluğun da buna paralel olarak artacağı için bakım veren annelerin stres düzeylerinde artış ve ailede çeşitli problemlerin ortaya çıkabileceğine değinmiştir. Dolayısıyla evde bakım aylığı desteği sunulurken engellinin özel bakım gereksinim düzeyi göz önünde bulundurulmalı, daha özel nitelikli bakım gerektiren engele sahip aileler haricen desteklenmelidir.

Evde bakım değerlendirme heyetinin yaptığı iş başından sonuna kadar titiz bir inceleme ve değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle bu heyette kimlerin olduğu, incelemelerin nasıl yapıldığı, değerlendirme yapacak personelin niteliği, raporların nasıl yazıldığı da son derece önemlidir. Süreç içerisinde engellinin yaşadığı ortamın, bakım hizmetinin nasıl verildiğinin, ihtiyaçların karşılanma düzeyinin vb. değerlendirilmesi için engelli ve ailesi bulunduğu ortamda incelenmektedir. Engellinin ihmal edilip edilmediğini değerlendirme veya engelli ve ailesinin değişen/karşılanamayan ihtiyaçlarını tespit etme adına bu incelemelerin gecikmeksizin yapılması gerekmektedir. Ancak kimi meslek elemanlarının birey bazlı iş yüklerinin yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda periyodik izleme ve takiplerde aksamaların yaşanabileceği anlaşılmaktadır. Engelli evde bakım aylığından faydalanan ailelerin incelemelerinin gecikmeye imkan tanımayacak şekilde yapılması için meslek elemanı istihdamı konusu illere ve kuruluşlara göre yeniden gözden geçirilmelidir.

Hizmet içi eğitim pek çok meslek ve disiplin açısından önemli olmakla birlikte sosyal hizmet alanına giren dezavantajlı gruplara hizmet sunan profesyoneller açısından önemi çok daha belirgin olmaktadır. Engelli evde bakım hizmeti alanında çalışan profesyonellerin bu alanda eğitim almaları ve hizmet içi eğitimin belirli periyotlarla tekrarlanması gerekmektedir.

SONUÇ

Toplumsal, ekonomik, kültürel değişimlere ek olarak nüfusun demografik yapısındaki değişiklikler evde bakım hizmetlerinin pek çok alanda yaygınlaşmaya açık olduğunu göstermektedir. Aile odaklı sosyal hizmet politikaları kapsamında hem engelli birey hem de engelli bireyin ailesinin mutluluğu gözetilmiştir. Ayrıca engelli evde bakım hizmetinin önemli amaçlarından biri de engelliye kurum bakımına almadan yaşadığı ortam içinde destekleyerek kurum bakım ihtiyacını geciktirmektir. Engelli bireyin ailesi maddi yönden desteklenerek engelli bakımının ekonomik yönüne destek sağlanmaktadır. Bununla birlikte hem engelli hem de çevresindeki bireylerin sosyal ve psikolojik yönden ihtiyaç duydukları destek sistemlerine erişebilmelerinin kolaylaştırılması büyük önem taşımaktadır. Engelli evde bakım hizmetinin odağını; engelli ve ailesinin ihtiyaçlarının kapsamlı bir şekilde değerlendirilerek sosyal devlet anlayışı çerçevesinde gerekli tedbirlerin alınması oluşturmalıdır. Engelli kuruluşlarında bir engellinin devlete olan bakım maliyeti düşünüldüğünde engellinin yaşadığı ortamda desteklenmesi devletin maddi yükünü de azaltan bir uygulamadır. Engelli evde bakım hizmetinin amacını karşılayacak biçimde uygulanabilmesi adına bazı konuların gündeme getirilmesi faydalı olacaktır.

Engelli evde bakım aylığından faydalanan aile profilinin bu yardımı alabilmek için belirlenen gelir kriterleri de göz önüne alındığında temel ihtiyaçların yanı sıra sosyal ve kültürel ihtiyaçların karşılanması noktasında yetersiz kalabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde kurulan Gündüz Bakım Merkezlerinin bu amaç doğrultusunda hizmet sunduğu düşünüldüğünde merkezlerin yaygınlaştırılmasında yarar görülmektedir.

Yapılacak sosyal incelemelerle ailenin ihtiyaç tespitinin yapılması ve kapsamlı bir müdahale planı oluşturulması beklenmektedir. Engellisine evinde bakan aile bireyinin salt engelli bakımı konusunda yaşadığı güçlükten veya içinde bulunduğu ekonomik yoksulluk, fiziksel sağlık sorunları, ihtiyaç duyduğu sosyal destek sistemlerine erişememe vb. durumlardan dolayı tükenmişlik yaşayabilme olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle engelli bakım sorumluluğunu üstlenen bireyin sosyal ve psikolojik açıdan desteklenmesi bu sürecin ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Tam da bu noktada, engelli

evde bakım hizmetleri alanında görev yapan meslek elemanlarının niteliği konusuna dikkat çekilmelidir. Meslek elemanlarının yeterli bir değerlendirme yapabilme ve etkili bir müdahale planı hazırlayabilmeleri konusunda yetkin olmaları beklenmektedir. Hizmet verilen müracaatçı grubunun kırılğanlığına bakılırsa engelli bakım hizmeti sunan kişilerin bu alanda lisans eğitimi görmüş olmalarının yanı sıra hizmet içi eğitimlerden daha sık periyotlarla faydalanmaları uygulamaya katkı sağlayabilecektir.

Sosyal hizmet alanındaki her uygulamada olduğu gibi engelli evde bakım aylığı uygulamaları da bir mevzuat temellendirmesini gerektirmektedir. Bu nedenle uygulayıcılardaki kafa karışıklığının önüne geçmek ve uygulamada birlik sağlamak adına yapılacak mevzuat çalışmalarına hız verilmesi hizmetin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinin önünü açacaktır.

Engelli evde bakım hizmeti ve engelli bakımını üstlenen aile üyesine verilen evde bakım aylığı kapsamındaki uygulamaların geliştirilmeye açık olduğu söylenebilir. Engelli ve bakım sorumluluğunu üstlenen kişilerin beklentilerinin değerlendirileceği çalışmalar doğrultusunda hizmet sunumunu şekillendirerek, engelli ve ailesini hizmet sunumunun en başından itibaren bu sürece dahil etmenin yerinde bir uygulama olacağı düşünülmektedir. Bu konuda yurt dışı örneklerinin incelenmesi önemli olmakla birlikte farklı ülke uygulamaları değerlendirilirken ülkemizin toplumsal, ekonomik, kültürel yapısı ve değerlerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adaman, F., Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma* (Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadele Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006), İstanbul.
- Akarsu, Ö. (2014). *Zihinsel Yetersiz Çocukların Aile Yükü, Özbakım Becerileri, Annelerin Yaşam Doyumu ve Etkileyen Faktörler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Akçoban, S. (2020). *Evde Bakım Hastalarının Yaşam Kaliteleri ve Bakım Verenlerin Yükünün Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Arlantaş, H., Adana, F. (2011). Şizofreninin Bakım Verenlere Yükü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 3, 251-277.
- Aşiret, D.G., Kapucu, S. (2012). İnmeli Hastalara Bakım Veren Hasta Yakınlarının Bakım Yükü. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 14, 73-80.
- Aygüler, E., Ayalp, M.Ç. (2018). Türkiye'deki Evde Bakım Aylığı Düzenlemesine Eleştirel Bir Yaklaşım. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 1-22.
- Balci, N., Koçatakan, P. (2021). Covid-19 Gibi Salgınlarda Evde Bakım Hizmetlerinin Önemi: Kısa Bir Bakış. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 15, 186-193.
- Cindoruk, M., Şen, İ. (2009). Yaşlının Evde Bakımı. *Türkiye Klinikleri Dergisi*, 29, 110-112.
- Coşkun, M. K. (2010). *Engellilere Yönelik Hizmetler: Amasya Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas.
- Çoban, A.İ., Özbesler, C. (2009). Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Politikalar. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5, 31-41.
- Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği (2016, Kasım). *Resmi Gazete* (Sayı:29878), Erişim tarihi: 12.03.2022, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161104-2.htm>.
- Erdoğan, B. (2013). *Evde Bakım Hizmeti Alan Özürlü Bireye Sahip Ailelerin Sosyo-Ekonomik Durumlarının İncelenerek, Umutsuzluk ve Yaşam Doyum Düzeylerinin Belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Genç, Y., Barış, İ. (2015). Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Çağdaş Yaklaşım: Kurumsal Bakım Yerine Evde Bakım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 36-57.
- Işıkhan, V. (2018). Kurumda Çalışan Yaşlı Bakım Elemanlarının Bakım Yükünü Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 29, 1-26.

- İnci, F. H., Erdem, M. (2008). Bakım Verme Yükü Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması Geçerlilik ve Güvenilirliği. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11, 85-95.
- Karagöz, N., Üstün, S. ve Ilıman, E. (2019). Avrupa Ülkelerindeki Gelişmeler Işığında Türkiye' de Engelli Evde Bakım Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Sivas İli Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 279-291.
- Karahan, A., Güven, S. (2002). Yaşlılıkta Evde Bakım. *Geriatric Dergisi*, 5, 155-159.
- Oğlak, S. (2007). Uzun Süreli Evde Bakım Hizmetleri ve Bakım Sigortası. *Turkish Journal of Geriatrics*, 10, 100-108.
- Özer, Ö., Şantaş F. (2012). Kamunun Sunduğu Evde Bakım Hizmetleri ve Finansmanı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3, 96-103.
- Öztürk, Y. E., Şentürk, Ş. ve Macit, Y. (2017). Evde Bakım Hizmeti Alan Engelli Bireye Sahip Ailelerin Bakım Verme Yüklerinin Belirlenmesi: Amasya Örneği. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1, 48-67.
- Sosyal İnceleme Raporlarının Hazırlanmasında Dikkat Edilecek Konular Hakkındaki Genelge (1994, 20 Ocak). *Resmi Gazete*. (1994/03), Erişim tarihi: 10.03.2022, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21824.pdf>.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (Aralık 2021), Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Erişim tarihi:10.02.2022,https://www.aile.gov.tr/media/96693/eyhgm_istatistik_bulteni_aralik_2021.pdf w